

JUBILEUMCONGRES THEMABOEK

• Jaargang 24
• Bijlage bij de Democraat
• oktober 1991 - 84

• ALV 53
• 2 NOVEMBER 1991
• AMSTERDAM

Democratie in Oost en West Ongemakkelijke Vragen

**Het doolhof
van de democratie**
Democratie in Europa

3

Europa's vlucht naar voren
*Het debat over
de Europese Politieke Unie*

6

**Er is nog maar
één wereld**
*Een column
van Kees van der Pijl*

8

**Op zoek naar
een non-ideologische
beweging**
*Een interview
met Jan Willem Bertens*

9

Internationaal contact
*Michel Groothuizen over het
buitenlands beleid van D66.*

11

**"Goh, politiek
kan leuk zijn"**
*Het Internationale
Scholings- en vormingswerk
van het IVSOM*

13

Ongemakkelijke vragen

Ze zijn nauwelijks bij te benen, de ontwikkelingen in Oost Europa. Coups en bloedige grensconflicten zijn de slagschaduw van vrije verkiezingen en de nieuwe zelfverzekerdheid van onafhankelijke rechtstaten. Voedseltekorten en werkloosheid tonen de achterkant van het gelijk van de overgang van plan naar markt. Volksverhuizingen de keerzijde van de medaille van de open grenzen. Het levert gemengde gevoelens van onmacht. Oost-Europa voert een foxtrot op. Een pas naar voren, twee opzij, en niemand weet waar de dans precies op zal uitdraaien.

Democratie in Oost en West is het thema van dit congresboek en de paneldiscussie op het lustrumcongres. Het is een belangrijk en ingewikkeld thema. Desondanks - of juist daarom - is het een onderwerp dat in de Nederlandse politiek doorgaans in zeer algemene bewoordingen besproken wordt. Kennelijk is de verleiding groot om telkens de beginselen van het volkerenhandvest op te sommen. Een hele riedel. Democratie en waarborgen voor minderheden horen bij elkaar. Het recht op zelfbeschikking is een groot goed. Als twee of meer volkeren het niet meer in een staatsverband met elkaar kunnen uithouden, moeten ze maar uit elkaar gaan, maar pas nadat in onderhandelingen de boedelscheiding op een voor alle partijen bevredigende wijze is geregeld. West-Europa moet Oost-Europa helpen, maar ondertussen moet men wel het begrotingstekort in de gaten houden. We zijn solidair, zeker in zo'n bewogen tijdperk als het onze. In de verte gloort de horizon.

Op die manier blijven allerlei vragen liggen. Hoe kunnen we inhoud geven aan deze beginselen? Wat moeten wij doen als sommige beginselen met elkaar op gespannen voet blijken te staan. Bijvoorbeeld als een meerderheid op democratische wijze besluit dat de minderheid zich maar moet aanpassen, of erger. Of als twee volkeren het niet eens kunnen worden over de boedelscheiding en elkaar met dezelfde beginselen en met dezelfde wapens bestrijden? Of als de Europese Gemeenschap er heel anders gaat uitzien dan wij voor wenselijk houden? Of als de Oosteuropese economie steeds verder achterop raken en de prille democratieën bedreigd worden door werkloosheid, politieke chaos en extremistische bewegingen? Wat doen we nu echt aan grensoverschrijdende problemen zoals de milieuvervuiling? Hoe gaan we om met migranten uit Roemenie of de Kaukasus? Het zijn allemaal ongemakkelijke vragen die de politiek nogal eens uit de weg gaat.

Het is in de politiek eerder een gewoonte om alleen vragen te stellen als je zelf het antwoord al weet. Met die traditie mag wat ons betreft gebroken worden, zeker als het over Oost- en West-Europa gaat. In deze congresbundel worden slechts enkele vragen opgeworpen en nog minder beantwoord. Er wordt een beeld gegeven van het democratie debat in Oost-Europa en binnen de Europese Gemeenschap en er worden enkele visies naar voren gebracht. Maar het oogmerk is steeds dezelfde: het stimuleren van discussie over ongemakkelijke vragen.

Het doolhof van de democratie

Europa als doolhof van de democratie. Met doodlopende stegen, blinde muren en omwegen. het is een beeld dat de chaotische ontwikkelingen in Oost en West aardig dekt. Vraag is of de losse einden die verschillende landen aan hun ontwikkeling van de democratie knopen uiteindelijk de draad zullen vormen die Europa naar gemeenschap en samenwerking kan voeren. Leidende politici uit diverse Europese landen discussiëren op het lustrumcongres over democratie in Oost en West, problemen en ongemakkelijke vragen.

De Europese landen kampen met grote problemen die of bovenaan de politieke agenda staan, of nog in de taboe-sfeer verkeren

De rijke landen worden geconfronteerd met individualisering en vergrijzing waardoor bestaande stelsels voor sociale zekerheid onder druk komen te staan. Midden en Oost-Europese landen bevinden zich in een diepe economische crisis. De welvaartsverschillen tussen Noord en Zuid, maar ook tussen de Europese landen onderling, leiden tot een toenemende migratiestroom naar het noordwesten van Europa. Een ander gemeenschappelijk probleem is de zorg voor het milieu.

Tegen deze achtergrond is het de vraag wat nog de politieke relevantie is van het democratie-thema. Vooral in Oost-Europa lijkt het een luxeprobleem tegen de achtergrond van ingrijpende economische hervormingen en de grote sociale problemen die daarmee gepaard gaan.

In Oost-Europa is het vastlopen van de centraal geleide economieën zonder twijfel een belangrijke, zo niet de belangrijkste impuls geweest voor de "democratische revoluties". De perestrojka- en glasnost-politiek van Gorbatsjov werd ingegeven door de economische stagnatie in de SU. Het was niet toevallig dat gekozen werd voor politieke hervormingen om de weg vrij te maken voor economische hervormingen. De Poolse communisten hadden het eerst geprobeerd met Westerse kredieten zonder politieke hervormingen. Het investeringsbeleid deugde niet, maar bovenal ontbrak het de politieke leiding aan de steun van de bevolking voor noodzakelijke maar harde ingrepen in de economie. De arbeiders en de intellectuelen kwamen met Solidariteit in opstand tegen de heersende klasse.

De Oostduitse bevolking hield zich minder aan de marxistische leer. Hier was geen

sprake van een georganiseerde arbeidersbeweging, maar van dominees en andere intellectuelen die een "Nieuw Forum" oprichtten voor een derde weg tussen de kapitalistische democratie en de zgn. volksdemocratie. Ook dit paradepaardje van de Comecom kon echter niet op de been blijven met alleen Westduitse kredieten, maar zonder politieke hervormingen.

Tsjecho-Slowakije en Hongarije moesten het stellen zonder een grote broer in het Westen. Maar waarschijnlijk omdat de economieën net als in de BRD nog enigszins draaiden waren het ook hier vooral de intellectuelen die tegen de verdrukking in de kern van de oppositie vormden. In Tsjecho-Slowakije gaven zij leiding aan het Burgerforum en Publiek tegen Geweld.

In Hongarije hadden de communisten veel eerder ingezien dat het nuttig was om politiek, maar in samenhang daarmee vooral ook economisch, de teugels te laten vieren. De dissidenten, zoals de schrijver Gyorgy Konrad en de door de communisten ontslagen wetenschapper Janos Kis, kregen daardoor de kans om de extra impuls te geven voor de omwenteling naar een democratisch bestel.

Het contrast met de bloedige revoluties in Roemenie, en in mindere mate in Albanie, is bijzonder groot. De gebeurtenissen na deze revoluties en het naar boven komen van tegenstellingen tussen volkeren binnen Joegoslavië tonen nog eens aan dat democratie niet "af" is met vrije verkiezingen.

Kortom, door het vastlopen van de economieën in Oost-Europa ontstond de noodzaak om politieke hervormingen door te voeren. Een democratische politieke bestel moest het fundament leggen voor de noodzakelijke economische hervormingen. Of zoals oud-premier Mazowiecki van Polen zei op de vraag of het mogelijk is Polen democratisch te houden en tegelijkertijd pijnlijke hervormingen door te voeren: "Je moet de vraag omdraaien, en je afvragen of het überhaupt mogelijk is hervormingen door te voeren zonder democratie. Voor succesvolle hervormingen heb

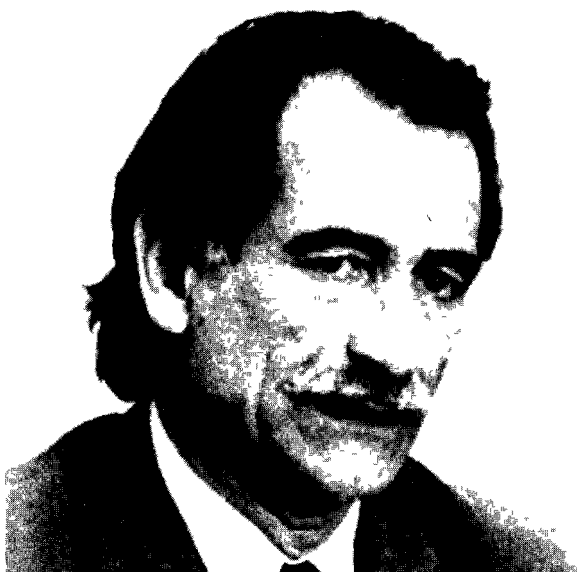

Paddy Ashdown

Leider van de in 1989 ontstane Britse partij Liberal Democrats (LibDems), de partij voortgekomen uit de fusie van de Liberal Party en de in 1981 opgerichte Social Democratic Party. Ashdown is een voormalige Liberal. Op het oprichtingscongres van de LibDems noemde de partijleiding spontaan D66 als een partij waarmee men in Europa wil samenwerken.

je de steun van de bevolking nodig, en die win je niet door militair ingrijpen of door dictatuur”

Welke politieke groeperingen nu ook regeren, ze worden geconfronteerd met grote sociale problemen en de noodzaak om een markteconomie in te voeren. Voor de steun van de bevolking is uiteraard cruciaal hoe deze problemen aangepakt worden. Toch lijken niet het vraagstuk van het economisch beleid het onderwerp te zijn waarop verschillende politieke groeperingen zich ten opzichte van elkaar profileren. In Tsjecho-Slowakije is het Burgerforum uiteengevallen in de Burgerbeweging van minister van Buitenlandse Zaken Dienstbier en de Burger-Democratische Partij van minister van financiën Klaus. Klaus wilde de economische hervormingen met een hoger tempo doorvoeren dan Havel, Dienstbier en de andere hervormers van het eerste uur. Maar de twee stromingen besloten samen in één regering verder te gaan.

Antonis Tritsis

Voormalig socialistisch minister in Griekenland. Op 15 oktober 1990 is hij als onafhankelijk kandidaat gekozen als burgemeester van Athene, waarbij hij desocialistische kandidaat Merlinda Mercouri heeft verslagen.

Uit protest tegen de corruptie en de vriendjespolitiek van de Griekse socialistische partij PASOK, geeft hij leiding aan een democratiseringsbeweging die een andere politieke cultuur nastreeft.

Tritsis is één van de deelnemers aan het forum op het congres.

DE SzDSz IN HONGARIJE

Toen in 1988 Janos Kadar werd afgezet als partijleider en staatshoofd van Hongarije, leidde dat het eind in van ruim 40 jaar Communistisch Eén-Partij-Staatsregime. De openheid die door hervormers in de Communistische Partij als Imre Poszgay werd geschapen, gaf de ruimte voor het oprichten van oppositiegroepen van twee al die tijd onderdrukte, aloude stromingen in Hongarije. De ene stroming is die van de stedelijke Liberalen waarvan Kossuth (1848) de vroegste leider was; de andere is die van de plattelandsbevolking. De Liberale stroming kreeg twee uitingsvormen: de “Jonge Liberalen” (FIDESZ, maximum-leeftijd 35 jaar), en de “Vrije Democraten” (SzDSz) die op 19 maart 1989 op een bijeenkomst van 1500 mensen in Budapest werd opgericht. De conservatieve, fel-nationalistische stroming is terug te vinden in het Democratisch Forum (MDF), de Christendemocraten en de Kleine-Boerenpartij. De verkiezingscampagne van voorjaar 1990 werd ontsierd doordat vanuit de conservatieve partijen antisemitische beschuldigingen “Joodse anti-Hongaarse Samenzwering” tegen de Liberale partijen werden geuit, en het MDF zei niet met SzDSz in een regering te willen. Het MDF vormde met de Christendemocraten en de Boerenpartij de regering onder premier Antal, en SzDSz werd onder de filosoof Janos Kis (die in de Kadar-tijd een Berufsverbot gekregen had) de grootste oppositiepartij.

B.A

Het essentiële verschil tussen de twee groeperingen en de reden voor gescheiden organisaties, zijn opvattingen over het omgaan met politieke macht. De Burgerbeweging wil in de eerste plaats een beweging blijven die steunt op het politiek actieve kader op lokaal niveau. De democratische besluitvorming en de rechtsstaat staan centraal. Wraakacties tegen mensen die profiteerden van het oude systeem en nu vaak met enig succes ondernemer zijn, moeten worden voorkomen.

De burgerdemocraten hebben gekozen voor het model van een hiërarchisch georganiseerde partij waarbinnen de macht samenkomt in het centrum, bij Klaus Klaus schuwt het populisme niet om steun van de bevolking te mobiliseren. In Slowakije heeft zich een nationalistische stroming afgescheiden van Publiek tegen Geweld. Ook binnen deze stroming staat het populisme centraal. Er bestaat niet zozeer verschil van mening over de aanpak van de sociaal-economische problemen, maar wel over het kader waarin dit moet gebeuren: dat van de federatie, of dat van een autonoom Slowakije.

In Polen zet de door president Walesa benoemde liberale premier Bielecki het economisch beleid van de regering-Mazowiecki gewoon voort. Maar wel nadat de politieke tak van Solidariteit is gespleten in twee kampen: de conservatief-nationale Centrum-Alliantie en de Democratische Unie, een brede coalitie van sociaal-liberalen en christendemocraten die wordt geleid door Tadeusz Mazowiecki.

Warschau 1981. Het lukt de Polen niet de economie op te krikken

DE DEMOCRATISCHE UNIE IN POLEN

De politieke tak van de buitenparlementaire dissidenten- beweging Solidarnosc kreeg bij de verkiezingen van 1989 35% van de Poolse parlementszetels (de rest had de Communistische Partij voor zich gereserveerd) Walesa's politiek adviseur Mazowiecki trad op als president; Walesa zag zich meer als vakbondsman Maar toen Walesa zich kandideerde voor de Presidentsverkiezingen van 1990, en de opportunist Tyminski de protest-stemmers om zich verzamelde, moest de weinig charismatische maar oprechte Mazowiecki het tegen hen afleggen. Solidarnosc splitste in de Centrum Alliantie van Jaroslav Kacynski, die Walesa's aanspraken op allerlei (nog) niet bij Grondwet geregelde bevoegdheden steunt. De Democratische Unie onder leiding van Mazowiecki en de historicus Geremek, probeert de parlementaire controle over Walesa's steeds machtiger presidentschap te versterken. De Democratische Unie wilt de bevoegdheden in een door het parlement geformuleerde nieuwe Grondwet vast leggen. De Unie wist tot nu toe met Communistische steun allerlei door de R.K. Kerk gewenste reactionaire of clericale wetsvoorstellen tegen te houden in het parlement, bv inzake abortus Op 27 oktober 1991 zijn de eerste volledig vrije parlementsverkiezingen. Nu onder Walesa's auspiciën eenzelfde economisch beleid is gevoerd als onder Mazowiecki, is op dat punt minder verschil dan op immaterieel en constitutioneel gebied. Walesa is een gehoorzamer katholiek dan de rond 1965 als progressief-katholiek intellectueel begonnen Mazowiecki, die de R.K. Kerk een minder overwegende rol toekent

B.A

ondermijnd door een politiek optreden waarin beloftes worden gedaan die niet waargemaakt kunnen worden, macht wordt gecentraliseerd, politieke tegenstanders verketterd en minderheidsgroepen verdacht worden gemaakt

Naast de slechte economische toestand, de politieke apathie bij de bevolking en de positie van voormalige communisten spelen nog twee factoren een rol in de zich ontwikkelende democratieën de rol van de kerk en de positie van de nationale minderheden Zowel de kerk als het herlevend nationale bewustzijn hebben zowel positief als negatief bijgedragen aan de democratisering van de Oost-Europese samenlevingen Zo heeft de kerk in Polen zich altijd sterk gekant tegen de communistische dictatuur Nu politieke vrijheden in Polen zijn toegenomen, lijkt de kerk de vrijheid vooral te willen benutten om de samenleving haar normen op te leggen Zoals blijkt uit pogingen het Katholiceisme tot staatsgodsdienst te verheffen en de abortus te verbieden tegen de wil van de meer-

en Bronislaw Geremek Ook in Polen bestaat er verschil van mening over de omgang met politieke macht De Centrum-Alliantie staat achter Walesa, die in zijn retoriek de vooroordelen niet schuwt Zo verweet hij zijn politieke tegenstanders de uitverkoop van Poolse belangen en maakte hij gewag van een samenzwering van joodse intellectuelen De Democratische Unie bracht de harde economische boodschap en zette zich tegelijkertijd in voor de rechtsstaat, machtscheiding met

een grotere rol voor het parlement en versterking van de lokale democratie

In Hongarije is sprake van een soortgelijk patroon De sociaal-liberale oppositie van de Alliantie van Vrije Democraten en de Jonge Democraten (FIDESZ) staat tegenover een christelijk-nationale regering Het verschil van mening betreft niet zozeer het sociaal-economisch beleid, als wel de democratische controle, het functioneren van media en het omgaan met de politieke macht

De regeringspartijen hebben het moeilijk met een democratisch gekozen oppositie zoals blijkt uit de uitspraken van de minister van Buitenlandse Zaken Hij beschuldigde de oppositie ervan niet de ware vertegenwoordigers van de "Hongaarse zaak" te zijn "Ze zijn niet oprecht in hun liberale, christelijke, Europese noch in hun nationale ideeën De ware behartigers van de vaderlandse zaak zitten niet tussen de marxisten en atheïsten in de oppositie-bankjes" Ook in Roemenie, delen van Joegoslavië, en in Albanie wordt door de machthebbers op deze wijze politiek bedreven

Vraag is wat de gevolgen zullen zijn van deze opstelling Het vertrouwen van de bevolking in de democratie is al geknakt door de harde economische hervormingen Maar het wordt nog verder

Giorgio La Malfa

Leider van de Italiaanse Republikeinse Partij (PRI) De PRI wordt beschouwd als de waakzaamste zedenmeester van de Italiaanse democratie en de felste bestrijder van alle symptomen die op aantasting van de parlementaire democratie wijzen La Malfa is één van de deelnemers aan het forum op het jubileumcongres.

zonder verdere democratisering (Foto ANP)

derheid van de bevolking - hoewel katholiek - in

Het nationalisme voegt eveneens een dimensie toe aan de politieke verhoudingen in de nieuwe democratieën. De twee gezichten van het nationale bewustzijn en nationalisme, bevrijdend en onderdrukkend, laten zich al regelmatig zien. Zo lijkt het onafhankelijkheidsstreven van de Sloveniers zich duidelijk te onderscheiden van bijvoorbeeld gedachten die in kringen van de Hongaarse MDF-regering leven over een groot Hongarije. In het eerste geval heeft het streven naar soevereiniteit de emancipatie van de Sloveense ingezetenen versterkt. Het nationalisme van het MDF waarin wel Transsylvanië, maar niet de in Hongarije levende zigeuners een plaats hebben, kan niet anders dan negatief beoordeeld worden.

Bij één aspect van de democratisering speelt het lokale, regionale en nationale bewustzijn een belangrijke rol. De ontmanteling van de centrale bureaucratie en de decentralisatie van het bestuur naar lagere overheden. Een essentieel onderdeel van de democratisering van de communistische

TSJECHISCHBURGERFORUM & SLOWAAKSE BURGERS TEGEN GEWELD

In 1968 lieten in Tsjechoslowakije progressieve leden van de Communistische Partij de teugels vieren, maar met behulp van de conservatieve Partijvleugel werd de tucht hersteld. Alle democratische krachten werden in de marge gedrukt, tot ze er n.a.v. het Helsinki-akkoord in 1977 gezamenlijk uitkwamen. CHARTA 77. Daarnaast kwamen er Helsinki-Comitees e.d., maar CHARTA bleef de voornaamste verzamelpplaats. In 1988 en begin 1989 organiseerde deze groepen het protest tegen de onderdrukking, wat 17 november 1989 uitliep op een door hard politie-optreden onderdrukte demonstratie in Praag. Kort daarop bundelden honderden CHARTA-aanhangers zich in de bewegingen Burgerforum ("OF", Tsjechië) en Burgers Tegen Geweld (VPN, Slowakije). Sinds '68 weggezuiverde Communisten en ontevreden burgers sloten zich massaal aan, en eind 1989 behaalden OF/VPN de meerderheid in een nieuwe regering. In de verkiezingen in de beide deelrepublieken en voor het Federale parlement (volgens de vooroorlogse Kieswet) won OF rond 50% en VPN rond 30% van de stemmen in hun respectievelijke republiek, in Slowakije kwamen de nationalistische (SNS) en de Hongaarse partij Souziti sterk opzetten. Vaclav Havel, inspirator van OF en VPN, werd gekozen tot federaal President. VPN-leider Meciar werd premier van een coalitieregering van Slowakije, OF'er Pithart werd premier van de Tsjechische coalitie. Federaal minister van Financien Klaus werd OF-voorzitter, en kondigde aan er een meer Rechtse beweging van te willen maken. OF verloor bij de lokale verkiezingen wat, VPN werd ingehaald door de Christendemocraten (waar ook CHARTA-mensen bijzaten). Februari 1991 splitste OF in Klaus' "Club van Democratisch Rechts", die een hechte rechtse partij wilde maken, en de "Liberale Club" (Havel, 8 ministers en Pithart; leider: Pavel Rychetsky). Klaus formeerde de Burgerdemocratische Partij, Dienstbier de Burgerbeweging; geen mocht de naam OF claimen. Kort hierop splitste ook VPN in een klein "Platform voor Democratisch Slowakije" (Meciar) die meegaf aan de radicale eisen voor meer Slowaakse autonomie. Meciar werd 23 april '91 afgezet als Slowaaks premier; de Christen-democraat Jan Canugorski werd met VPN-steun zijn opvolger. De VPN bleef vasthouden aan de Tsjechoslowaakse federatie en schorste Meciar e.s.

B.A

Laurens Jan Brinkhorst

werd in 1973 staatssecretaris Europese Zaken in het kabinet Den Uyl. Vervolgens was hij tot 1982 lid van de Tweede Kamer. Het laatste jaar als fractievoorzitter. In 1982 vertrok hij als EG-ambassadeur naar Japan, waarna hij in 1987 Directeur-Generaal Milieu bij de Europese Commissie werd. Brinkhorst zal het forum voorzitten.

Jan Sokol

Voorzitter van de Burgerbeweging-fractie in het federale Tjechoslowaakse parlement. Sokol neemt deel aan het forum op het congres

samenleving. Het vergroten van de betrokkenheid en de verantwoordelijkheid voor het bestuur zonder herwaardering van regionale en lokale culturen lijkt een onmogelijke opgave, zeker na de decennialange onderdrukking van die identiteiten. Die herontdekking van de eigen identiteit herbergt wel het gevaar van intolerantie en xenofobie en biedt een voedingsbodem voor oplevend populisme. Ook in West-Europa speelt het probleem van decentralisatie naar regio's met nationale minderheden. Onder andere uit economische noodzaak en de behoefte aan grotere effectiviteit, worden bevoegdheden gecentraliseerd in Europa, als buitenlandse politiek, defensie, landbouw, economische en monetair beleid. Tegelijkertijd worden verregaande bevoegdheden, met name op gebieden als cultuur en onderwijs, gedecentraliseerd vanuit nationale staten naar regio's als Catalonië en Vlaanderen. Op die manier wordt het zo effectief mogelijk bestuur zo dicht mogelijk bij de burger gebracht zodat de burger optimaal kan participeren en het democra-

tisch gehalte van de maatschappij het grootst is. Aan de andere kant mogen we onze ogen er niet voor sluiten dat bepaalde groeperingen, juist met een beroep op nationale identiteit, uitsluiting van bepaalde (vaak allochtone) minderheden nastreven. Ook in West-Europa is de vraag hoe de politiek op deze trends dient in te spelen om Europa zo democratisch mogelijk te maken.

Essentieel voor de democratie in Oost-Europa lijkt een andere politieke cultuur de overhand krijgt. Het Westen en zeker Nederland zal de Oost-Europese landen die de noodzakelijke economische hervormingen doorvoeren ruimhartiger moeten steunen om de democratie te verstevigen en de stabiliteit in Europa te bevorderen. Daar lijkt een taak weggelegd voor politieke partijen en maatschappelijke organisaties kunnen bijdragen aan de ontwikkelingen van democratische instituties en een open en politieke cultuur.

Leo Keus

Er is nog maar één wereld

Avond in, avond uit heb ik ze gezien, die tv-opnames bij de Muur, op het Wenceslasplein. Vertraagd naar het Westen toedansende Oostduitsers, Tsjechen, Hongaren. En dan nog eens in samenvattingen en jaaroverzichten. Soms jogde Bush een eindje mee. Alsmar diezelfde mensenmassa's die ditmaal niet vrolijk onder het logo van een sigarettenmerk of naar een uitzendbureau huppelen, maar naar het vrije Westen, de optelsom van alle sigarettenmerken en uitzendbureaus.

Ik denk dat de mensen op die beelden niet zomaar zijn misbruikt voor een reclamespot voor het Westen, maar dat zie die bewust zijn binnengedanst. Veel Oost-Europeanen die geconfronteerd werden met grootschalige milieuvervuiling, een hardvochtig bestaan, mooipraterij en corruptie - kortom met de crisis van een maatschappij van de toekomst die al bij haar vestiging in 1917 respectievelijk 1945 op achterstand was gezet - hoopten immers op een beter leven als de inventaris van de commando-economie maar eenmaal bij de vuilnisbak gezet zou zijn. Wanneer deze zou hebben plaatsgemaakt voor wat de Volkskrant-correspondent in Moskou noemt "een normale economie"?

Ik leef in die normale economie, en kan me de oplossing voor de grote problemen van deze tijd daarom niet zo makkelijk voorstellen als iets dat elders al in orde is gemaakt. Moet ik nu aan een opsomming beginnen, bijvoorbeeld eerst de miljoenen zwervkinderen van Brazilië, en dan vandaar naar de leukemie bij kinderen in Aalsmeer? (Kinderen werkt altijd goed). Laat ik volstaan met de vaststelling dat waar sommigen in Brazilië misschien nog hopen op het Chinese of Cubaanse model, de omwonenden van Schiphol weten dat wij alleen maar de normale economie hebben. En die heeft beshst dat Schiphol uitgebreid wordt.

De normale economie was lange tijd een "gemengde economie", al worden de wezensvreemde elementen daar inmiddels het een na het ander uit weggesneden. "Gemengd" wil zeggen dat het kapitalisme aan alle kanten is ingekaderd door beschermende maatregelen, want o wee, zo lijkt ooit de redenering te zijn geweest, als

deze bron van zegeningen werkelijk de vrije hand krijgt.

Dat wij "mengden" was te danken aan het bestaan van een socialistische oppositie tegen de macht van het kapitaal. Een oppositie met een ideologie die uitging van emancipatie van het volk door onderwijs en kunst, streefde naar collectieve eigendom van de produktiemiddelen en aanwending daarvan in het algemeen belang. Vanaf 1917 kwamen er staten waarin deze idealen, vaak met harde hand en in oorlogsomstandigheden de basis van de maatschappij-orde werden. Ook al moest men om zich te kunnen handhaven deze basis in toenemende mate compromitteren met bewapeningsuitgaven en prestige-projecten.

De Sovjet-Unie was daarbij misschien het best te vergelijken met een groot betonblok. Niet best voor wie er onder klem komt te zitten, een blok aan het been voor wie snel vooruit wil (alle revoluties na die van 1917, China en Cuba inclusief, werden door Moskou "afgeraden"), maar tegelijk een onwrikbare realiteit. Een realiteit in de zin dat toen de USSR in de jaren '60 in bruto betonproduktie Amerika voorbijstreefde, het begrip gemengde economie bij ons aan inhoud won. Planning, sociale voorzieningen en ten slotte convergentie, dat waren thema's die hun realiteitswaarde ontleenden aan een maatschappij die op planning gebaseerd, successen boekte.

Goed, de wedloop tussen Oost en West vond plaats op een spoor dat uiteindelijk wel eens naar de afgrond zou kunnen leiden. Toen Gorbatsjov in 1985 moest lossen, was hij daarom in de positie de eerste wereldleider in de geschiedenis te worden die pleitte voor een "planetair bewustzijn". Zijn woorden zijn al weer vergeten. Russische economen volgen inmiddels cursussen bij de adviseurs van Pinochet. We lijken op weg naar een wereld zonder oppositie en daarmee zonder alternatief. Ook nu de stinkende stoomlocomotief die korte tijd de diesel uit het Westen dicht op

Kees van der Pijl

de hielen zat, uit de rails is gelopen, gaat de race door.

Er is nog maar één economie - de "normale". Schuldencrisis, honger, miljoenenwerkloosheid, roofbouw op mens en natuur, alles in de hoogste versnelling. Er is nog maar één "supermarkt" - de VS, met natuurlijk niet te vergeten "de bondgenoten". Nóg is de Sovjet-Unie niet uitgevallen uit de bewapeningswedloop of Amerika en de NAVO voeren een massavernietigingsoorlog in het Midden-Oosten, compleet met totalitaire propaganda waarin de pers de communiqué's als nieuws verspreidt en verder zwijgt.

Er is nog maar één Europa, waarvoor drukreclame is gemaakt. Zo goed, dat Oost-Europa niet langer iets anders wilde zijn. Maar niemand zal mij zien dansen van vreugde.

Kees van der Pijl

Kees van der Pijl, docent politicologie aan de Universiteit van Amsterdam, auteur van o.a. **The making of an Atlantic ruling class**. Ook schrijver van de romans **Esprit de corps** en **De greep naar de macht**. Kees van der Pijl is gastschrijver in dit jubileum-themaboek.

Europa's vlucht naar voren

Met spanning wordt uitgekeken naar de Europese top in Maastricht, begin december 1991. Zullen de Europese regeringsleiders en het Franse staatshoofd het eens worden over een nieuw verdrag voor een Europese Politieke Unie? Zullen zij de richting aangeven waarin het Europa van de Twaalf zich verder zal ontwikkelen? Of zal in Maastricht een scheiding der geesten zichtbaar worden? Ook voor de Oost-Europese landen is de uitkomst van belang: het betreft immers de toekomst van de Europese Gemeenschap, waarmee zij willen samenwerken en waar zij aansluiting bij zoeken.

De tijd vliegt In een steeds hoger tempo volgen de veranderingen in de wereldpolitiek elkaar op Jacques Delors, voorzitter van de Europese Commissie, spreekt in dit verband over "de acceleratie van de geschiedenis" Maar welke kant gaat het op? Voorwaarts of achteruit? Of komen zowel toekomst als verleden steeds dichterbij?

Volgens sommigen naderen we 'het einde' van de geschiedenis En inderdaad, de tegenstellingen die decennia lang de wereldpolitiek hebben beheerst, zijn al zo goed als verdwenen Confrontatie maakt plaats voor cooperatie op vele fronten, in de Verenigde Naties, maar bijvoorbeeld ook in de Conferentie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa, (CVSE) Tegelijkertijd echter rijst de vraag of Europa wellicht terugkeert naar 'het begin' van de geschiedenis Zo zijn allerlei historische en territoriale tegenstellingen opens weer actueel geworden

Tijdens de Algemene Beschouwingen in de Tweede Kamer sprak Hans van Mierlo over de 'regresie' waarmee de ineenstorting van het communisme gepaard gaat desintegratie van staatsverbanden, herleving van nationalisme en escalatie van etnisch geweld "Een paar jaar geleden stelden we de vraag of een groot deel van Europa de eeuw zou uitschuiven zoals het er in is gekomen Die vraag is nu nog klemmender geworden" Hij wijst in dit verband naar de dramatische ontwikkelingen in Midden-en Oost-Europa, die West-Europa direct met het eigen verleden confronteren. Niet alleen voor de volkeren in die regio, maar ook voor West-Europa herleeft het begrip Balkan "Als in een eerste impuls Duitsland, Italië en Oostenrijk zich beijveren voor erkenning van Kroatie, Frankrijk zich achter Servie schaart en het Verenigd Koninkrijk en Nederland onpartijdigheid bepleiten, dan ontsnapt

niemand aan een herinnering, ook al liggen de zaken gans anders, de motieven eveneens en zwakken de posities na die eerste impuls af"

Het vooroorlogse Europa

De grote vraag is zal de EG zichzelf tot een politieke eenheid kunnen transformeren en als zodanig een opbouwende en paciferende rol kunnen spelen in Oost-Europa? Of zal de chaotisering van Oost-Europa naar West-Europa overslaan? Die vraag klemt des te meer, nu de onderhandelingen tussen de EG-lidstaten over de Europese Politieke Unie (EPU) uitgelopen zijn op een taai en moeizaam gevecht, ook tegen de klok

Begin december 1991 komen de Europese regeringsleiders en het Franse staatshoofd bijeen in Maastricht Als dan geen overeenstemming wordt bereikt over een EPU-verdrag, dreigt een gevaarlijke terugslag in het West-Europese

integratieproces Als de onderhandelingen over een Politieke Unie mislukken, komt om te beginnen ook de Economische en Monetaire Unie (EMU) in de gevarenzone Want -zo is afgesproken - zolang er geen verdrag is voor een EPU, kan ook de EMU niet van start gaan In dat geval blijft alleen de Interne Markt over Maar het is zeer de vraag hoe lang een gemeenschappelijke markt stand zal houden als er geen gemeenschappelijk beleid kan worden gevoerd In dat geval zullen de EG-lidstaten immers voortdurend bloot staan aan de verleiding terug te grijpen op protectionistische maatregelen Temeer daar ook op het gebied van het defensie- en veiligheidsbeleid het gevaar opdoemt van een 'renationalisatie' van het beleid, wordt wel gesproken over de eventuele terugkeer van het vooroorlogse Europa, het Europa van de pendeldiplomatie, van de telkens wisselende coalities en ententes, van de soevereine maar elkaar wantrouwend beloerende staten

Het federale antwoord

Tegenover dat schrikbeeld staat het ideaal van het verenigde, federale Europa Een federalist van het eerste uur was Max Kohnstamm, die als rechterhand van Jean Monnet betrokken was bij de opstelling van de Schuman-verklaring en de oprichting van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal. Onlangs hield hij als lid van het Belmont-comité, een Europese denktank, opnieuw een krachtig pleidooi voor een federaal (supranationaal) Europa, dat hij in een historisch perspectief plaatste Met enkele rake citaten illustreerde hij de ontwikkeling van het Europese denken De conclusie van geschiedschrijver Von Ranke luidde nog "Harmony between states will emanate from their separation and their pure and unadulterated form" Dat was in 1833 Ruim een eeuw en twee

wereldoorlogen later karakteriseert Foster Dulles de structuur die Von Ranke had bepleit als "a proven firetrap". Op 9 mei 1950, wordt de Schuman-verklaring gepubliceerd. De soevereine staat is niet langer het uitgangspunt, de staatkundige grenzen moeten juist overwonnen worden. Anno 1991 moeten volgens Kohnstamm de federale lijnen verder worden doorgetrokken. En de Oosteuropese landen moeten de gelegenheid krijgen zich bij het West-Europese integratieproces aan te sluiten. Hij verwijst daarbij naar Monnet die in zijn tijd de Gemeenschap al typeerde als "only a stage on the way to the organised world of tomorrow".

Bolwerk van nationale souvereiniteit

Het is een sterk betoog. Tegelijkertijd echter moet geconstateerd worden dat de federalisten binnen de Gemeenschap (nog) niet de overhand hebben. Dat blijkt ook uit de vernietigende reacties op het ontwerpverdrag voor een EPU van die andere Nederlandse federalisten. Dankert, Van den Broek en Lubbers. Het Nederlandse ontwerpverdrag beoogde een federaal en democratisch Europa, met een sleutelrol voor de Europese Commissie (de Europese regering in *spé*) en een controlerende taak voor het Europees parlement. De EG-partners weigerden er verder over te praten en het ontwerpverdrag belandde in de prullenmand. Die gang van zaken kan slechts voor een deel verkaard worden uit de gebrekkige voorbereiding en de - in dit opzicht althans - weinig geraffineerde verkooptechnieken van Nederland. Feit is dat ook in West-Europa het bolwerk van de nationale souvereiniteit geduchte tegenstand biedt en sommige muren overeind blijven. Uit de erkenning van dat gegeven volgt de noodzaak van een pragmatischer koers, gericht op minder ambitieuze oplossingen.

Overigens werd de super-Europese opstelling van Nederland het afgelopen jaar lelijk overschaduwd door haar trans-Atlantische gezindheid. Een houding die vooral in Parijs de nodige irritaties wekte. 'Nederland wil alles meteen, een federaal Europa maar met een defensie die geleid wordt door Amerika'. Een houding ook, die Nederland in wisselende coalities deed belanden met Duitsland en anderen op de bres voor de democratie, maar met het Verenigd Koninkrijk op de bres voor de Navo. Het is de vraag of inmiddels niet het

failliet van deze politiek geconstateerd mag worden. Zou Nederland, mede met het oog op haar Europese en democratische ambities, niet beter op aanvaarding van de Frans-Duitse voorstellen voor een Europees defensiebeleid moeten aansturen?

Nederland zou meer begrip moeten (kunnen) opbrengen voor het Frans-Duitse streven naar een meer zelfstandige rol van Europa op het gebied van defensie, niet ondergeschikt aan Amerika, ook niet tegen Amerika, maar naast Amerika. Concreet betekent dit dat Den Haag zich niet langer moet verzetten tegen een opwaardering van de West-Europese Unie (WEU) en een 'organische relatie' tussen WEU en EPU moet accepteren. Nederland zou in dat verband wel een zwaarder accent mogen leggen bij het primaat van VN en CVSE, in de wetenschap dat ook via deze meer eigentijdse organen de band met Amerika tot uitdrukking komt.

Het democratisch tekort

Van een groter gewicht is wellicht de vraag welke minimumeisen aan het EPU-verdrag gesteld moeten worden in relatie tot het democratisch gehalte van de Gemeenschap. Als in Maastricht een ontwerpverdrag voor ligt dat in dat opzicht teleurstelt, moet het dan worden afgewezen, met als gevolg dat dan ook het EMU-verdrag voorlopig kan worden opgeborgen? Tegen deze achtergrond rijst de vraag of het niet verstandiger is om genoegen te nemen met een weinig ambitieus EPU-verdrag, mits aan één voorwaarde is voldaan: de zogeheten revisie-clausule moet zijn opgenomen. Daarmee wordt de mogelijkheid geopend meteen na Maastricht verder te onderhandelen, zowel ter wille van de 'verdieping' van de Gemeenschap als terwille van de 'verbreding', de uitbreiding van de Gemeenschap met Oost-Europese landen.

Een federaal Oosteuropa-beleid?

Ondertussen zien wij dat in Oost-Europa nieuwe bolwerken van nationale souvereiniteit in aanbouw zijn. Het door geschiedschrijver Von Ranke bepleitte model staat daar nog in hoog aanzien en brede bevolkingsgroepen dreigen te lopen in Dulles' 'firetrap', een val die in Joegoslavië al bijna is dichtgeslagen. Een agressieve variant van het nationalisme heeft inmiddels de kop opgestoken, met alle

gevaaren van dien achterstelling van minderheden, vreemdelingenhaat, bloedige grensconflicten en volksverhuizingen.

Een federale Europese Gemeenschap zou in staat zijn krachtig tegenspel te bieden. Het zou eensgezind optreden en het zou met overtuigingskracht zichzelf ten voorbeeld kunnen stellen. Het zou bijvoorbeeld de volkeren van de Balkan het perspectief op toetreding kunnen bieden, maar er bij vermelden dat bij de ingang alle zaken moeten worden ingeleverd waar nu voor gevochten wordt: een eigen leger, een eigen buitenlands beleid, een eigen munt. De 'reel bestaande' Europese Gemeenschap kan die mate van overtuigingskracht en eensgezindheid niet manifesteren. Die moet zelfs oppassen niet zelf onderling verdeeld te raken bij het zoeken naar een antwoord op de herleving van het nationalisme in Oost-Europa.

Inmiddels hebben Frankrijk en Duitsland de overige EG-lidstaten voorgesteld een gezamenlijk Oosteuropa-beleid te ontwikkelen volgens een overwegend communautair (federaal) model, dus met een prominente rol voor de Europese Commissie en met gekwalificeerde meerderheidsbesluitvorming in de raad. De vraag is of zij de daad bij dat woord willen voegen en of zij de anderen voor dat voorstel kunnen winnen. Zeker is dat allerm minst. Als de EG-landen er daarentegen wel in slagen een gemeenschappelijk buitenlands beleid te ontwikkelen, dan kunnen zij met enig recht van spreken het EG-model ten voorbeeld stellen. Overigens zullen zij dan ook door middel van het vrijmaken van financiële middelen en know-how het de Oosteuropese volkeren mogelijk moeten maken dat voorbeeld te volgen. In dat geval zou concrete inhoud

*Bob de Ruiter
Lennart van der Meulen*

Interview met Jan Willem Bertens

Op zoek naar een Europese, non-ideologische beweging

De voormalige diplomaat Jan Willem Bertens is drie jaar geleden Europa in gestuurd voor wat misschien wel de lastigste opgave zou worden uit zijn loopbaan: een herkenbare plaats zoeken voor D66 in het Europees Parlement.

Weliswaar heeft hij (althans tijdelijk) onderdak gevonden bij de Liberale en Democratische fractie (LDR), hij zoekt nog steeds. Zowel binnen de LDR als daarbuiten legt hij contacten en peilt de stemming is er behoefte aan een nieuwe Europese non-ideologische stroming? Hij voelt die behoefte in elk geval wel, zeker na de gebeurtenissen in Oost-Europa die uitzicht bieden op de 'verbreding' van de Gemeenschap. Na de volgende verkiezingen moet D66 een open discussie aangaan over de partij-politieke samenwerking op Europees niveau. In dat debat moet volgens Bertens al terdege rekening worden gehouden met de toetreding van de Scandinavische en Oosteuropese landen

Brussel

De vorige verkiezingen voor het Europees Parlement vonden plaats in een ver en grijs verleden in 1989.

Toch herinnert Jan Willem Bertens zich nog hoe het allemaal begon. "Ik moest Europa in met een Europees verkiezingsprogramma dat echter grotendeels op het nationale programma gebaseerd was. Het bevatte één zinnig punt. Brussel zou de standplaats van het Europees Parlement moeten worden. De overige punten waren minder relevant. Hoe het ook zij, met dat achterhaalde programma onder de arm gingen we blinde mannetje spelen. Er moest en er zou een nieuwe fractie komen, de bestaande fracties trokken ons niet zo aan. Er werden gelijkgezinden gevonden, onder meer bij het Deense Radicale Venstre en de Spaanse CDS. Maar die kozen uiteindelijk toch voor de LDR. Wij volgden aarzelend hun voorbeeld.

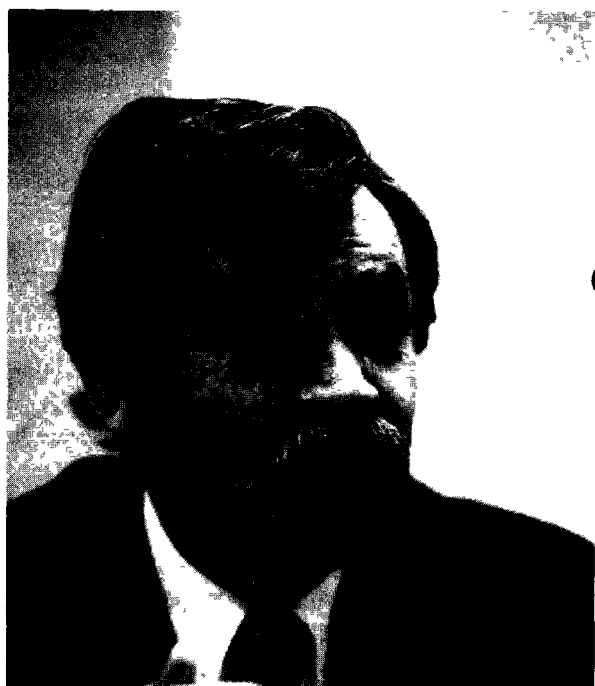
In die liberale fractie werden we hartelijk

welkom geheten door Gijts de Vries van de VVD. 'Bertens heeft zich aangesloten bij de VVD', riep hij triomfantelijk tot de verzamelde pers. Dat was onjuist. We sloten ons aan bij het programma van de LDR en die accepteerde op haar beurt het D66-programma. De Vries moest dus het programma van D66 aanvaarden. Maar goed, dat is iets voor de geschiedschrijving."

De vertraagde revolutie

Al jaren roepen nationale politici en Euro-parlementariërs dat het Europees Parlement (EP) iets moet worden dat die naam verdient. Toch is het nog maar de vraag of het EP de verlangde wetgevende bevoegdheden zal worden toebedeeld. Bertens: "De onderhandelingen over de Europese Politieke Unie (EPU) zullen moeten resulteren in een hogere status van het EP. Lukt dat niet, dan mogen we spreken over het Europees failliet. Een EPU zonder een echt Europees Parlement is ondenkbaar, en de EMU (Economische Monetaire Unie) is weer ook ondenkbaar zonder EPU. Er staat dus echt veel op het spel."

In het EP overheerst het optimisme. Na '92 zal alles anders worden. Als er in de Oosteuropese landen revoluties kunnen plaatsvinden, dan zou het Europees Parlement ook wel eens een omwenteling kunnen beleven. Bertens spreekt in dit verband over de vertraagde revolutie. "Als ik in Oosteuropa ben, zeg ik wel eens dat wij de

Jan Willem Bertens

volgorde hebben omgedraaid. De Oost-Europeanen bewerkstelligden een omwenteling om een parlement te krijgen. Wij hebben al een parlement maar moeten nu nog voor de omwenteling zorgen."

Welke rol heeft D66 in dat post-revolutionaire tijdperk?

Bertens: "Op dit moment domineert de bureaucratie. Straks zal het zogeheten primaat van de politiek afgedwongen moeten worden. Het EP zal zich moeten manifesteren, en dus zullen de partijen en fracties die daar de dienst uitmaken eerst zich zelf moeten gaan organiseren. D66 zou misschien een gangmaker kunnen zijn in dat proces. D66 zou het voortouw kunnen nemen in het tot stand brengen van allerlei grensoverschrijdende samenwerkingsverbanden. De Europese politieke partijvorming moet een hoge prioriteit krijgen. Ik denk dan aan de formatie van een brede

Demigrantenstroom wacht in West-Europa geen gespreid bedje

non-ideologische stroming, waar ook de Oost-Europeanen zich bij kunnen aansluiten. Met gelijkgezinden iets nieuws opbouwen, een groot D66 misschien wel, maar ach, 'what's in a name?'

Laat ik het anders zeggen: de kans dat de klassieke partij-politieke verhoudingen worden doorbroken en het traditionele bestel wordt opgeblazen, is groter dan ooit. Dat geldt natuurlijk voor de Nederlandse politiek, maar het geldt ook voor de Europese politieke verhoudingen. Zowel binnen als buiten de huidige LDR-fractie bestaat belangstelling voor een nieuwe fractie. Waar het om gaat is dat we een open discussie op gang brengen, waar ook partijen die thans niet in de LDR zitten aan kunnen en willen meedoen."

Blanco pagina's

"We moeten onderhand ook gaan nadenken over het nieuwe verkiezingsprogramma voor '94. Ik zou er voor willen pleiten dat er in elk geval een paar blanco pagina's in komen, bij wijze van spreken. Als we serieus rekening willen houden met de toetreding van Noorwegen, Zweden, Finland, Polen, Hongarije en anderen, dan moet je daar ook inhoudelijk ruimte voor scheppen. Je moet nog niet alles willen dichtspijkeren. Over een aantal zaken zullen we ook met de nieuwkomers in discussie moeten treden. Aan de andere kant moeten we ook voorwaarden formuleren. Aspirant-lidstaten moeten aan een aantal eisen vol-

doen. Ondernemende regimes met weinig respect voor mensenrechten moeten we buiten de deur houden."

Welke cruciale fouten kunnen we de komende jaren maken?

Bertens: "Het zou een cruciale fout zijn wanneer we zouden blijven denken in staten in plaats van in regio's. Het gaat niet slechts om het poreuzer maken van de grenzen tussen de lidstaten, er moet één Gemeenschap komen. In die Gemeenschap hebben de regio's een belangrijke rol samen met 'Brussel' moeten zij het beleid uitstippelen en vorm geven. De nationale staten worden dan steeds minder belangrijk. Ik hoop althans dat die ontwikkeling

kan worden doorgezet. Wanneer er sprake is van één Europees grondgebied, is de kans op oorlog en nationalistisch getinte conflicten praktisch uitgesloten. Culturele autonomie, een ruikertje voor de ramen en folkloristische dansen zijn prachtig. Maar een terugkeer van de nationale staat moet verijdeld worden."

De Twintigste Wereld

"Het zou ook een cruciale fout zijn wanneer we ons helemaal gaan fixeren op de intern-Europese ontwikkelingen en de Derde Wereld helemaal uit het oog verliezen. Dat gevaar acht ik niet denkbeeldig. Onderhand zou je kunnen spreken over de Twintigste Wereld, als je bedenkt dat de afstand tussen het Westen en een groot aantal onderontwikkelde landen enorm is toegenomen. Ik denk dan vooral aan Afrika, het verloren continent zoals men wel zegt. De ellende is inderdaad onbeschrijfelijk. Het bedrijfsleven maakt zich uit de voeten, Aids ruikt op, er is hongersnood, en zo meer. Toch mogen we onze ogen niet sluiten voor wat daar gaande is en zullen ons om Afrika moeten blijven bekommeren. Het probleem is vooral centraal-Afrika. De Noord-Afrikaanse landen zijn relatief welvarend, mede dankzij de olie. Zuid-Afrika ontworstelt zich aan de Apartheid en heeft redelijke toekomstperspectieven. Ik denk dat we vooral hoop moeten vestigen op dat rijke en technologisch veevoorderde land. Europa en Zuid-Afrika die zich ontfermen over Hemel, wat klinkt dat paternalistisch. Bertens met zijn white man's burden! Maar je begrijpt toch wel wat ik bedoel?"

Bob de Ruiter

Start campagne EP-verkiezingen in 1989 in de Rotterdamse Haven

Internationaal contact

Niet alleen staatshoofden, diplomaten en zakenlieden onderhouden internationaal contacten. Ook politieke partijen moeten in verbinding staan met hun geestverwanten in het buitenland. Om ideeën uit te wisselen en om daarvoor een breed draagvlak te ontwikkelen.

Waarom internationale contacten?

Internationale contacten dienen grofweg twee doelen: ideenuitwisseling en machtsvorming. Contacten met buitenlandse partijen kunnen bevruchtend werken voor de eigen ideevorming, niet alleen op buitenlands-politiek terrein, maar ook op tal van andere gebieden, van energiebeleid tot bejaardenzorg. Soms ook is de gedachtenontwikkeling binnen D66 verder ontwikkeld en kunnen wij onze ideeën overdragen aan anderen. Een bijzondere vorm van dit laatste is de samenwerking met Midden- en Oosteuropese partijen.

Als het gaat om machtsvorming springt het Europese parlement het meest in het oog. Naarmate het Europese parlement meer bevoegdheden krijgt, wordt het steeds belangrijker van daaruit invloed uit te oefenen op het beleid. Eén man alleen (of zelfs zes volgens de huidige peilingen) kan dat niet. Fractievorming met andere partijen is daarom noodzakelijk. Verder moet bij machtsvorming gewezen worden op 'geconcentreerde actie' in diverse nationale parlementen of zelfs, bij grensoverschrijdende regionale problemen, op provinciaal of deelstaat niveau. Voor dit alles is een goed functionerend internationaal netwerk van contacten onontbeerlijk.

Bestaande contacten

Traditioneel heeft D66 met een paar politieke partijen in West-Europa goede contacten. Voorbeelden daarvan zijn het Deense Radikale Venstre en de Britse Liberal Democrats. DRV noemt zich 'sociaal-liberaal' en neemt in het Deense politieke spectrum ongeveer dezelfde positie in als D66 met rechts van haar een 'echte' liberale partij. De Liberal Democrats, de fusie van SDP en de oude Liberals, zouden bijna ons verkiezingsprogramma geschreven kunnen hebben. Wat betreft de meeste andere Westeuropese landen ligt dat anders. D66 heeft geen natuurlijke politieke familie gebaseerd op een negentiende

Secretaris Buitenland Michel Groothuizen

eeuwse ideologie. Verschillende partijen, met name ook DRV en de LibDems, dringen aan op lidmaatschap van D66 van de Liberale Internationale (LI), waar wij nu sinds 1986 waarnemer zijn. De huidige status bevalt echter tot op heden best vooral omdat lang niet alle leden van de LI tot onze vrienden behoren en wij aan de andere kant ook goede contacten hebben buiten de LI, zoals met de Italiaanse republikeinen (PRI).

D66 in het Europese parlement: nu en in de toekomst

Twee jaar geleden, bij de fractievorming in het Europese parlement heeft ons het ontbreken van een natuurlijke familie ook parten gespeeld. Wij wilden primair een fractie vormen met geestverwanten. Maar mede omdat wijzelf ook maar één zetel te bieden hadden, lukte het niet om voldoende partijen hierbij te betrekken. Uiteindelijk sloot Jan-Willem Bertens zich aan bij de LDR, met volle instemming van de partij overigens.

In deze fractie zitten verschillende partijen die zeer dicht bij D66 staan, zoals de Italiaanse republikeinen (PRI) of het Spaanse CDS. De 'LibDems' en DRV behoren ook tot de partijengroep waaruit

de fractie gevormd is, maar zitten niet in het parlement. In diezelfde fractie zitten echter bijvoorbeeld ook de VVD, de nog rechtser Vlaamse PVV en de fractieleider is de Franse oud-president Giscard. Helemaal gelukkig zijn we dan ook niet met deze constellatie. D66 zou een groot voorstander zijn van een fractievorming langs andere lijnen dan via de traditionele ideologieën. Helaas is dat niet iets dat wij op dit moment kunnen afdwingen. Andere partijen hebben met de huidige scheidslijnen trouwens ook moeite. Als je ziet, bij wijze van voorbeeld, dat de Britse conservatieven aansluiting hebben gezocht bij de Europese christen-democraten is dat ook wel voorstelbaar.

Om in de toekomst in het Europese parlement daadwerkelijk tot een fractie van geestverwanten te komen voert een partijdelegatie gesprekken in Europa met potentiële partners. Inmiddels heeft deze delegatie, bestaande uit Hans van Mierlo (TK-fractie), Jan-Willem Bertens (EP-fractie) en ondergetekende (HB), Italië, Spanje en Portugal bezocht. De bedoeling is voor het najaarscongres in 1992 advies te kunnen uitbrengen over de samenwerkingsmogelijkheden voor de toekomst zodat de ALV daarover dan zou

kunnen spreken. Hoe nuttig en veelbelovend sommige gesprekken ook zijn, het is toch zeker niet uitgesloten dat het nog te vroeg is om voor de verkiezingen van 1994 al tot andere politieke verbanden in Europa te komen. Wat dat betreft is een uitbreiding van de Europese Gemeenschap met Scandinavische en ook Midden- en Oosteuropese landen uit partijpolitiek oogpunt bij uitstek interessant, aangezien dit vrijwel zeker tot een herschikking van de fracties in het Europese parlement leidt.

Samenwerking met Midden- en Oost-Europa

Dit is één van de redenen waarom D66 grote waarde hecht aan samenwerking met politieke partijen en bewegingen uit de voormalige socialistische wereld. Hoezeer ook de diverse 'Internationales' (socialisten, christen-democraten en liberalen) proberen 'ons' partijstelsel te exporteren, in deze landen zijn dikwijls juist partijen of misschien nog beter brede democratische bewegingen ontstaan die niet ideologisch gebonden zijn, zoals Burgerforum in Tsjechoslowakije. Inmiddels splitsen zich wel allerlei partijen daarvan af zodat deze bewegingen 'versmallen' en zelf meer een partij worden, maar hun positie en benade-

D66 spant zich in, vooral via de stichting IVSOM, de contacten met dergelijke bewegingen en partijen in Midden- en Oost-Europa uit te bouwen. Ook andere Nederlandse partijen richten activiteiten op Oost-Europa. Misschien is wel het voornaamste verschil in benadering dat D66 met zozeer probeert het Nederlandse partij-

systeem en de Nederlandse politieke cultuur over te dragen, maar alleen probeert de democratie op zichzelf te exporteren en de democratische krachten in deze landen te versterken. Tot nu toe hebben we al verschillende groepen lokale bestuurders uit Hongarije en Tsjechoslowakije te gast gehad en binnenkort komen de eerste dertig Polen. Bij deze bezoeken wordt door ons, dat wil zeggen door onze eigen lokale bestuurders en afdelingen, kennis overgedragen over het functioneren in een democratisch bestel en worden verschillende thema's uitgediept.

Maar daarnaast blijken de bezoeken bijzonder leerzaam en stimulerend voor onszelf. De manier waarop onze gasten tegen democratie aankijken en met problemen omgaan is vaak onverwacht en creatief.

Deze samenwerking met lokale bestuurders vinden thematische conferenties plaats. In de zomer van 1990 organiseerde D66/IVSOM in Hoenderloo een Oost-West conferentie over veiligheid, landbouw en milieusamenwerking. Dit najaar, eind november, vindt in D66/IVSOM verband in Noordwijk een vrouwenconferentie plaats om het belang van de rol van vrouwen in het inmiddels gedemocratiseerde bestuursproces in hun landen te benadrukken.

Al met al mag geconcludeerd worden dat, hoe internationaal cq Europees gericht D66 als partij ook is, internationale contacten en samenwerking niet vanzelf spreken. Al zijn we de laatste paar jaar ook flink vooruitgegaan, we moeten hieraan nog hard werken. Internationale contacten zijn ook niet iets voor alleen de secretaris buitenland, de Europarlementarier en de woordvoerders op het Binnenhof. Ook op provinciaal en lokaal niveau (bijv. via stedenbanden) zijn contacten mogelijk en kan D66 op de kaart worden gezet. Een schone taak voor velen. Enige terugkoppeling met het HB wordt dan overigens wel op prijs gesteld.

Michel Groothuizen
HB secretaris buitenland

“Goh, politiek kan leuk zijn”

In 1990 werd een overheidsregeling van kracht die D66 jaarlijks 170.000 gulden in het vooruitzicht stelt voor het onderhouden van contacten met Oost-Europa. Het IVSOM, het Instituut voor Vorming en Samenwerking met Oost-Europa, kan daar mee uit de voeten. Het spreekt voor zich dat we in deze bundel aandacht besteden aan de activiteiten waartoe het IVSOM het initiatief heeft genomen.

Het is allemaal redelijk klein begonnen. Maarten Brackel, toenmalig directeur van het Politiek Scholings en Vormings Instituut, nam in het voorjaar van 1990 afscheid van het PSVI. Het was in dezelfde tijd dat in Oost- en Midden-Europa de ene omwenteling de andere volgde. Maarten Brackel was van mening dat de doelstelling de samenleving te democratiseren niet stopt bij staatsgrenzen, of bij het opengescheurde IJzeren Gordijn. Dus stelde hij voor zijn afscheidscadeau op de een of andere wijze te gebruiken als het financiële begin van een fonds. Een fonds bedoeld om geestverwanten in Oost- en Midden-Europa te ondersteunen, met name door het verzorgen van scholings- en vormingsactiviteiten.

Fax-apparaat

Met het bescheiden bedrag, de “bodem van het fonds”, is vervolgens een fax-apparaat gekocht voor het Slowaakse Burgers tegen Geweld. Maar intussen was er beweging op een ander front. Tezamen met de Secretarissen Buitenland van de andere grote partijen had D66 Secretaris Buitenland Frits Herman de Groot aangedrongen op overheidssteun voor scholings- en vormingsprojecten van Nederlandse politieke partijen gericht op politieke kadervorming in Midden- en Oost-Europa. Deze steun is er in de loop van 1990 ook gekomen, waarna het IVSOM officieel werd opgericht.

In de zomer van 1990 werd een eerste inventarisatie gemaakt van mogelijke contacten in Midden-Europa. Een driekoppige delegatie van het IVSOM, de nieuwe secretaris buitenland Michel Groothuizen, HB medewerker verantwoordelijk voor internationale zaken Leo Keus, en Maarten Brackel peilden de behoeften in Tsjechoslowakije, Hongarije, Slovenie en Kroatie. Het IVSOM had er bewust voor gekozen zich tot deze landen te beperken.

Kadervorming heeft pas zin als de opgedane knowhow doorgegeven wordt in de organisatie. Wat betekende dat de mate

Monique Terwiel
coördinator van het IVSOM

van organisatie van partijen en groeperingen een criterium werd om te selecteren.

Uiteraard waren er ook politieke criteria waar op gelet werd. Gezocht werd naar politieke stromingen in Midden-Europa die pragmatisch zijn, sociaal-liberaal, vrijzinnig-democratisch, of hoe je het ook wilt noemen. Die enigszins overeenkomen met D66 dus. De keus viel op het Tsjechische Burgerforum, het Slowaakse Burgers tegen Geweld en de Hongaarse Alliantie van Vrije Democraten. Maarten Brackel, op dit moment lid van de IVSOM Raad van Advies, over de toekomst van deze partijen in Europa. “Het is ook niet voor niets dat het IVSOM dient als coördinatiepunt voor alle

D66 contacten met Midden- en Oost-Europa. Het begin van netwerkvorming, het begin van een links-liberale organisatie in het verenigd Europa wordt hier eveneens gelegd.”

De activiteiten

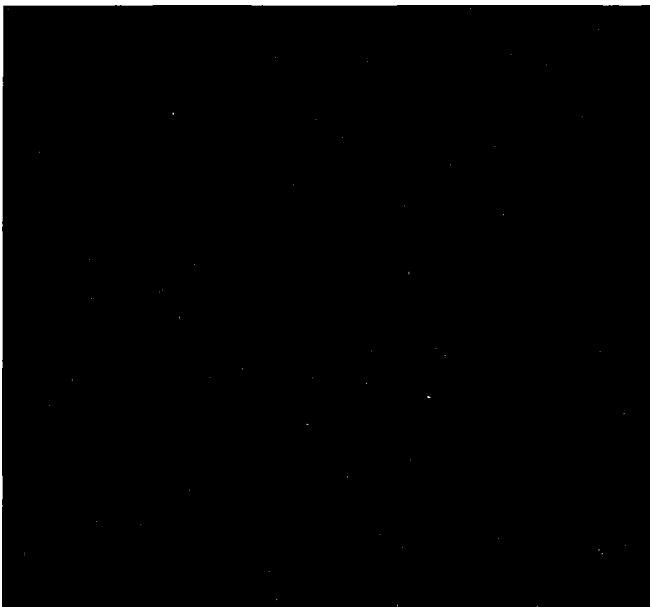
De gesprekken die die zomer gevoerd zijn, dienen nu nog steeds als de basis voor de samenwerking tussen de geselecteerde Midden-Europese partijen en groeperingen en het IVSOM. Terwijl er intussen toch al veel gebeurd is. Zo hebben vijf Hongaarse kandidaat burgemeesters van het SzDSz, de Alliantie van Vrije Democraten, in september van hetzelfde jaar een bezoek gebracht aan Nederland. Daar zijn zij een week lang ondergebracht bij vijf D66 burgemeesters om te zien wat een Nederlandse burgemeester zoal doet en of zij daar iets aan hebben in Hongarije. Korte tijd later is een vijftal D66-ers, waaronder de senatoren Tiesinga en Gelderblom naar Hongarije afgereisd tijdens de campagne van de SzDSz. Zij spraken op verkiezingsbijeenkomsten over politiek en riepen de Hongaren op te gaan stemmen. Terug naar de basis dus, een ervaring die D66-ers ook in verdere projecten van het IVSOM nog wel zouden ondervinden.

Het eerste grote trainingsproject van het IVSOM vond in december 1990 plaats in Driebergen. Veertig Tsjechen van Burgerforum en Slowaken van Burgers tegen Geweld, allen net een maand in functie gekozen wethouders, burgemeesters en parlementsleden, kregen een training over management in de gemeente. Monique Terwiel, coördinator van IVSOM.: “Dat was voor ons een terugkeer naar de bron omdat hier de basisvragen van de democratie en van het politieke spel gesteld werden. Wat is een burger? Hoe kun je ambtenaren vertrouwen? Wat is het verschil tussen een ambtenaar en een politicus? Hoe zet je een gemeente

Hongaars SzDSz-Burgemeester op cursus in Nederland

organisatorisch op? Vragen waar geen eenduidige antwoorden op te geven zijn." De D66-sprekers, vaak zelf actieve politici, gaven dan ook slechts de handleiding van het politieke spel, zoals democraten het zouden moeten spelen: openheid, overleg, betrokkenheid, pragmatisme. En zekere

parallellen, tussen bijvoorbeeld Hongaarse zigeunerskinderen die niet "normaal" naar school kunnen en Nederlandse kinderen van binnenschippers, zijn wel te trekken. Uiteindelijk waren het de nieuw gekozen politici zelf die er hun eigen conclusies uit konden trekken.

Apathie

"Goh, politiek kan leuk zijn", merkte één van de Tsjechische deelnemers op tijdens de cursus. Dat typeert de ervaring van de deelnemers wel een beetje. En is ook voor ons een teken dat de projecten in goede aarde vallen. In eigen land hebben zij constant te maken met politieke apathie bij de bevolking, lijkt alleen geld belangrijk te zijn. Als ze tijdens zo'n cursus beseffen dat politiek ook leuk kan zijn, is dat voor hen een enorme stimulans door te gaan met hun werk", aldus Monique Terwiel. De deelnemers zijn zeer gemotiveerd, gaan om 9.00 's ochtends de vragen voorbereiden voor de lezing van 10.00, terwijl het programma van de vorige dag pas 's avonds laat werd afgesloten. Er bestaan in Tsjechoslowakije inmiddels wachtlijsten voor deelname aan de IVSOM trainingen, terwijl de bus de eerste keer met moeite vol gekregen kon worden. Leden van Burgerforum schrijven op dit moment zelfs een boek over de Nederlandse politiek en de verbanden die gelegd kunnen worden naar de situatie in Tsjechoslowakije.

Elan

Af en toe blijkt ook, soms heel duidelijk, soms wat indirecter, dat de betrokken D66-ers er ook zelf voordeel aan hebben, nog afgezien van het partijpolitieke voordeel dat D66 heeft door nu al aan haar toekomst in een latere links-liberale stroming in Europa te werken. Monique Terwiel is één van die personen waar Midden-Europeanen soms hun vragen aan toevertrouwen. Deze contacten hebben haar aangezet tot een duidelijker en radicaler stellingname, ook in haar vertegenwoordigende werk voor D66 in de

PS van Zuid-Holland. Monique: "Ik heb het gevoel met meer elan bezig te zijn, creatiever, radicaler. De bureaucratie moet verdwijnen en Nederland moet naar een andere structuur groeien, waarbij ook de rol van de provincie moet veranderen. Dit ben ik veel duidelijker gaan zien doordat onze Midden-Europese geestverwanten vanuit een totaal andere positie ook bezig zijn met het opzetten van nieuwe structuren, en ons daarbij om raad vragen. Dan ga je toch over je eigen werk in de Provinciale Staten nadenken."

Elwin Lammers

Hoe belangrijk is het IVSOM?

Praag, april 1990. Een IVSOM delegatie bestaande uit Maarten Brackel en Monique Terwiel zijn tot het laatste moment bezig geweest vragen van de Tsjechische en Slowaakse cursisten te beantwoorden. De tijd begon te dringen, het vliegtuig zou niet wachten. De Tsjechische deelnemer die hen naar het vliegveld reed trok zich niet al te veel aan van de Praagse eenrichtingsverkeersborden. Tot de auto door de politie tot staan werd gehouden. "Nederlands praten jullie", riep hij naar achter. Om vervolgens de lokale arm der wet uit te leggen dat hij zeer belangrijke buitenlandse gasten bij zich had, die absoluut het vliegtuig moesten halen. Waarna de hele straat werd afgezet, en de auto de rit, tegen het eenrichtingsverkeer in, kon voortzetten.

Soms is het makkelijk als het er anders aan toe gaat dan in Nederland.

's Lands wijs, 's lands eer

Tegenwoordig kijkt er niemand meer op als een Hongaar of Pool zijn opwachting maakt bij een Kamerlid of burgemeester. Dit voorjaar nog zat de Eerste Kamer vol met veertig net gekozen Tsjechen en Slowaken die een dagje D66-Binnenhof deden. Met Sofia of Budapest bel je even voor een afspraak. De eerste aanschaf van een politieke beweging in het voormalig Oost-Europa is een fax. Maar nog niet zo heel lang geleden lag dat anders.

Lintje

Tot voor een jaar of twee berustte de politieke Oost-West contacten op toevalligheden, vage uitnodigingen en wederzijds wantrouwen. Toch werd er door D66 op een laag pitje met het Oosten gecommuniceerd. Politiek aanspreekpunt voor zo'n beetje alle westerse partijen waren de zogenaamde blokpartijen, die als belangrijke taak het voeren van het buitenlandbeleid van de communistische partij opgedragen hadden gekregen. Vooral de Bulgaarse Agrarische partij was scheutig met uitnodigingen aan achtereenvolgende D66-besturen. Misschien wel omdat Valkov, de voorzitter van die partij, jarenlang Bulgars handelsattaché in Nederland was geweest en zich mocht toeven met een koninklijk lintje.

Vieze zakdoek

Eind jaren zeventig kregen de Oost-West contacten in de toen oplevende wapenwedloop een politieke lading. Zo bezocht een D66-delegatie met Jan Prevoo, Hein van Oorschot, Jan Veldhuizen en Jacob Kohnstamm de Agrarische partij van Roemenie in de hoop via een gesprek met Ceausescu een neerwaartse druk te kunnen uitoefenen op de wapenspiraal. Omdat toen al bekend was dat Ceausescu achter de facade van détente een schrikbewind voerde, greep de delegatie de audientie aan om het Genie der Karpaten een petitie aan te bieden van Amnesty International. Veel indruk liet dat gebaar niet achter, zegt Kohnstamm nu. Ceausescu schoof de lijst als een vieze zakdoek naar zijn secretaris en begon over de wereldvrede te praten.

Plechtig

Na een periode waarin het buitenlands beleid van D66 zich onder aanvoering van Jan Lucas van Hoorn richtte op aansluiting van D66 bij de Liberale Internationale, kregen de Oost-Europa contacten van D66

meer vorm onder leiding van secretaris-buitenland Frits Herman de Groot. In die Liberale Internationale gemeenschap legde Herman de Groot contact met de Deense Radicale Venstre en de Zweedse Folkpartij. Met deze partijen werden twee Oost-West conferenties voorbereid met vertegenwoordiger van Agrarische en Boerenpartijen uit Polen, Oost-Duitsland (de staat van arbeiders en boeren), Tsjechoslovakije en Bulgarije en de zich organiserende Hongaarse Sociaal Liberalen. De glasnost werd inmiddels merkbaar tijdens voorbereidende bijeenkomsten en bezoeken. Hongaren, Polen en Tsjechen schoven ongemakkelijk in hun stoelen bij het horen van de plechtige verklaring van de vertegenwoordiger van de Oostduitse boeren 'dat de DDR geen subversieve acties zou dulden tegen haar socialistische fundamenten'. Voor hen was het eind '89 al ondenkbaar dat de DDR bestaansrecht had zonder socialistische beginselen. Dat de geschiedenis zijn gelijk zo snel zou bewijzen kon niemand van de aanwezigen inschatten. Angst overheerste dat de DDR in die late jaren tachtig de democratisering in haar buurlanden zou verstjeren.

Philips

Op reis in het Oostblok vielen D66-ers van de ene verbazing in de andere. In Polen stortte de pers zich massaal op een kritisch noot over het beleid van Jaruzelski in een toespraak van de D66-vertegenwoordiger op het tienjaarlijkse congres van de Boerenpartij in het voorjaar van 1989. Er ging een zindering door de aanwezigen, radio en televisie brachten het verhaal in primetime. Het was een schokkende ervaring voor Herman de Groot en buitenland medewerker Arjen Bouter, die zich tot dat moment achtervolgd hadden gezien door de met een enorme Philips-bandrecorder bewapende Poolse veiligheidsdienst. Herman de Groot: "Het was nogal vreemd om te merken dat de pers een zo grote vrijheid genoot, terwijl de veiligheidsdienst nog traditioneel ieder gesprek opnam, de tele-

foon stoorde en briefjes van de ambassade verdonkeremaande."

Zuivering

In Bulgarije hoorde Doeke Eisma na een gesprek van twee uur met de top van de Agrarische partij van een campagne-medewerker, dat zijn ontvangst wel de laatste activiteit van de apparatski geweest zou zijn. De partijtop zou bij het aanstaande congres en masse worden gezuiverd. De misverstanden bij contacten waren overigens wederzijds. Zo werd de afgezant van D66 op het tweede congres van de SDS in Hongarije, in het Russisch geïntroduceerd als 'Eerste secretaris van de Russische ambassade'. Dat leverde weinig enthousiasme op bij de sociaal-liberale afgevaardigden in de zaal. Belangrijkste oorzaak voor het misverstand was dat de Hongaarse PTT, volgens de wetten van het voormalige regime, alle uitnodigingen aan buitenlandse gasten had tegengehouden. Niemand rekende meer op westerse steunbetuigingen.

Nu in '91 de contacten zich normaliseren blijft het voor de buitenlandtak van D66 vaak gissen wie nu precies wat presenteert, maar ook omgekeerd valt het vaak niet meer uit te leggen dat D66 zich zowel tussen als tegenover andere partijen bevindt, door de kiezer links van het midden wordt geplaatst en oppositie voert vóór een kabinet.

's lands wijs, 's lands eer

Lennart van der Meulen

Colofon

Deze bijlage bij de Democraat wordt uitgegeven onder verantwoordelijkheid van het Dagelijks Bestuur.

Coördinator van deze uitgave is Elwin Lammers. Tekstschrijvers: Bernard Aris, Michel Groothuizen, Leo Keus, Elwin Lammers, Lennart van der Meulen, Kees van der Pijl en Bob de Ruiter.

Foto's: ANP, Elwin Lammers, Alexander Osten, Dennis Sies, Monique Terwiel.

Layout werd verzorgd door Paul Leenards.

Druk: Drukkerij Coene BV, Den Haag.